

The Greek Review of Social Research

Vol 129 (2009)

129 B'

Η γνώση μας για το έγκλημα στη βάση ποσοτικών δεδομένων

Ελένη Ροϊνιώτη

doi: [10.12681/grsr.86](https://doi.org/10.12681/grsr.86)

Copyright © 2014, Ελένη Ροϊνιώτη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Ροϊνιώτη Ε. (2014). Η γνώση μας για το έγκλημα στη βάση ποσοτικών δεδομένων. *The Greek Review of Social Research*, 129, 33–59. <https://doi.org/10.12681/grsr.86>

*Ελένη Ροϊνιώτη**

Η ΓΝΩΣΗ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΣΤΗ ΒΑΣΗ ΠΟΣΟΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

Μία από τις συνήθειες πηγές στην εγκληματολογική έρευνα είναι η μελέτη ή αλλιώς η εκ νέου ανάγνωση και παραπέρα χρήση των επίσημων στατιστικών δεδομένων, δεδομένα τα οποία τουλάχιστον όσον αφορά την περίπτωση της Ελλάδας συνήθως αντλούνται από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία. Λόγω του γεγονότος ότι οι συγκεντρωτικοί πίνακες που καταφθάνουν στα χέρια του εκάστοτε ερευνητή αποτελούν προϊόντα συστηματικής καταγραφής, διαχείρισης, αλλά και σε ένα επίπεδο επεξεργασίας των στοιχείων εγκληματικότητας, τα επίσημα στατιστικά δεδομένα συνιστούν δευτερογενή πηγή και όχι πρωτογενή πηγή δεδομένων. Ο τρόπος με τον οποίο θα αξιολογηθούν μετέπειτα και θα αποτελέσουν χρήσιμα εργαλεία εγκληματολογικής έρευνας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις θεωρητικές καταβολές του μελετητή και, φυσικά, από τον τρόπο θέασης της κοινωνικής πραγματικότητας.

Η προσέγγιση των επίσημων εγκληματικών δεδομένων έχει ήδη αποτελέσει αντικείμενο σφοδρής διαμάχης στους κόλπους της ακαδημαϊκής και κυρίως της ερευνητικής κοινότητας. Τα θεωρητικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται αντλούνται από το χώρο κυρίως της κοινωνιολογίας, υποδεικνύοντας, κατ' επέκταση, πώς τα επίσημα δεδομένα αντικατοπτρίζουν το κοινωνικό γίγνεσθαι, πώς συνδέονται και βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με την παραγωγή της κοινωνικής πραγματικότητας. Τα κυρίαρχα ρεύματα που απαντώνται μπορούν να συμπυκνωθούν στα εξής:

- ο θετικισμός
- η θεσμική προσέγγιση (institutionalist approach)

* Κοινωνιολόγος, Υποψήφια Διδάκτωρ στο Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου.

- η ριζοσπαστική προσέγγιση (radical approach) και, τέλος,
- η ρεαλιστική προσέγγιση (realistic approach).

α. Η θετικιστική προσέγγιση

Περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη παράδοση, ο θετικισμός τείνει σχεδόν να ταυτίζεται με την απεικόνιση της πραγματικότητας βάσει στατιστικών δεδομένων. Ακολουθώντας το φιλοσοφικό ρεύμα του θετικισμού, οι υπέρμαχοι αυτής της παράδοσης στο χώρο της εγκληματολογικής έρευνας φαίνεται να αποδέχονται και να συνηγορούν υπέρ μιας πραγματικότητας, η οποία όχι μόνο είναι απτή αλλά και επιστημονικά/έγκυρα διαχειρίσιμη βάσει των μεθόδων στατιστικής διερεύνησης και ανάλυσης. Σύμφωνα με τη θετικιστική παράδοση, τα επίσημα δεδομένα αποτελούν «βαρόμετρα»¹ των κατά τον Durkheim «κοινωνικών πραγμάτων».² Τα κοινωνικά φαινόμενα είναι υπερβατικά του ατόμου, γνωρίζουν μια ανεξαρτησία έναντι της ατομικής συμπεριφοράς και διαντίδρασης, και, για το λόγο αυτό, μπορούν να γίνουν αντικείμενα παρατήρησης και διερεύνησης. Τα στατιστικά δεδομένα, κατ' αυτόν τον τρόπο, μετατρέπονται στα χέρια των θετικιστών σε δείκτες που κινούνται μέσα στο δυαδικό σχήμα κοινωνικής αρμονίας/κοινωνικής αταξίας, μέσα στο δίπολο ομαλότητας/παρέκκλισης.

Η κατ' αυτόν τον τρόπο ανάγνωση των επίσημων δεδομένων αντανακλά ένα και μόνο γεγονός, ότι οι μέθοδοι έρευνας αποτελούν ουδέτερα εργαλεία τα οποία μπορούν να αποτυπώσουν την αλήθεια. Οι επιρροές του θετικισμού στην εμπειρική έρευνα, η πεποίθηση, δηλαδή, ότι η απεικόνιση της πραγματικότητας υπό τη μορφή δεικτών και μεταβλητών αποτελεί μια μη προβληματική αφετηρία εργασίας, είναι που απέδωσαν στην κοινωνική έρευνα ως επιστημονικό λόγο την ετικέτα του άκρατου φορμαλισμού,³ αποδίδοντάς της έναν καθαρό λειτουργικό χαρακτήρα στο όνομα της κοινωνικής αρμονίας και συναίνεσης. Οι όποιες παρεκκλίσεις και αν εμφανίζονται, οι όποιες ασυνέπειες, όπως για παράδειγ-

1. Bλ. Jupp V., 1989c, *Methods of criminological research*, London, Unwin Hyman, σ. 90.

2. Bλ. Durkheim E., 1978, *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*, Αθήνα, Gutenberg, σ. 95.

3. Χαρακτηριστική και πλέον κλασική είναι η επίθεση του C.W. Mills ενάντια στον αφηρημένο εμπειρισμό και τη νέα τάση που ήδη από την εποχή του είχε αρχίσει να διαγράφεται στους κόλπους της κοινωνικής έρευνας, τη μεταστροφή της σε μια, όπως θα λέγαμε σήμερα, *τεχνολογική επιστήμη*, στο διαμελισμό της σε τεχνογραφικές τεχνικές και επεξηγήσεις. Bλ. Mills C.W., 1974, *Κοινωνιολογική φαντασία*, Αθήνα, Ολκός.

μα ο σκοτεινός αριθμός εγκληματικότητας, αντιμετωπίζονται ως σφάλματα, ως τυπικές ασυνέχειες μιας κατά τα άλλα έγκυρης διαδικασίας.

Ο θετικισμός επί της ουσίας εμπίπτει στον τομέα της επανορθωτικής κοινωνιολογίας και εγκληματολογίας⁴ (*correctional sociology and criminology*), σύμφωνα με τον οποίο το έγκλημα γίνεται αντιληπτό ως κοινωνικό πρόβλημα, η μελέτη του οποίου θα μας επιτρέψει όχι μόνο να αντιληφθούμε και να κατανοήσουμε την εγκληματική συμπεριφορά, αλλά να μπορέσουμε έπειτα να τη διαγνώσουμε εγκαίρως και κατ' επέκταση να την αντιμετωπίσουμε αποτελεσματικά. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια μπορούμε να εντάξουμε τη μελέτη του Durkheim για την ανομία,⁵ αλλά και τις προσπάθειες της Σχολής του Σικάγο⁶ να κατανοήσουν την παραβατική συμπεριφορά. Η προβληματική της ανομίας αλλά και του εγκλήματος στη βάση θετικιστικών θεωρητικών μεθόδων σχετίζεται με την αγωνία που ανέσυρε ο αναδυόμενος τότε βιομηχανικός κόσμος, αλλά και με την προσδοκία για διατήρηση του status quo και της επιθυμητής κοινωνικής αρμονίας και ευημερίας.⁷

Σε αντίδραση προς τις παραπάνω διακηρύξεις στράφηκαν τα επόμενα ρεύματα, με τα οποία και θα ασχοληθούμε στη συνέχεια, τονίζοντας διαφορετικές και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες παραμέτρους όσον αφορά την ανάγνωση των επίσημων στατιστικών δεδομένων.

β. Η θεσμική προσέγγιση

Σε αντιδιαστολή με τα προηγούμενα και ως αντίλογος, προτάθηκε μία άλλου τύπου ανάλυση – η θεσμική. Εδώ, τα επίσημα στατιστικά δεδομένα γίνονται αντιληπτά ως κοινωνικά προϊόντα, ως το απόσταγμα του ίδιου του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Σε αντίθεση με τη θετικιστική παράδοση, τα εγκληματολογικά στατιστικά στοιχεία μετατρέπονται σε δείκτες των δραστηριοτήτων των φορέων και εκπροσώπων του ποινικού συστήματος.

Πρόκειται, επί της ουσίας, για ένα θεωρητικό προσανατολισμό, ο οποίος προσιδιάζει περισσότερο προς τη μικροκοινωνιολογία, διατηρώ-

4. Βλ. Matza D., 1969, *Becoming deviant*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall, όπως και Wilson J.Q., Herrnstein R.J., 1986, *Crime and human nature*, New York, Simon and Schuster.

5. Βλ. Durkheim (χ.χ.), *Κοινωνικές αιτίες της αυτοκτονίας*, Αθήνα, Αναγνωστίδης.

6. Βλ., για παράδειγμα, Merton R., 1968, *Social theory and social structure*, New York, Free Press, όπως και Sutherland E., 1939, *Principles of Criminology*, USA, J. Lippincott.

7. Βλ. Hester S., Eglin P., 1996, *A sociology of crime*, London, Routledge, σ. 3.

ντας κάποιες αποστάσεις από συστημικές και ολοπαγείς θεωρίες, όπως εκείνη του θετικισμού. Η θεσμική προσέγγιση φαίνεται να δίνει βαρύτητα σε ένα επίπεδο μικροπολιτικής, το οποίο, διαμέσου εξατομικευμένων, αλλά και θεσμικών πολιτικών και πρακτικών, αποτυπώνεται στα επίσημα στατιστικά δεδομένα. Συγγενεύοντας με εθνομεθοδολογικές κατευθύνσεις, η θεσμική προσέγγιση στηρίζεται στη βιωμένη εμπειρία, στην αλληλεπίδραση φορέων, όχι ως απρόσωπα μορφώματα, αλλά ως εν ενεργεία υποκείμενα, τα οποία δρουν και κατ' επέκταση επηρεάζουν εγκαθιδρυμένες πολιτικές συσσωματώσεις, όπως είναι το ποινικό σύστημα.

Ο λόγος εδώ περιστρέφεται στα στερεότυπα, στις προκαταλήψεις, στις ετικέτες, οι οποίες φαίνεται να κατευθύνουν τις προθέσεις και τις πρακτικές των υπεύθυνων που εργάζονται στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Ιδεολογικά προκατασκευασμένες αντιλήψεις είναι που θα μετατρέψουν ένα άτομο σε μια στατιστική μονάδα, ενώ κάποιο άλλο, όχι.⁸ Στο χώρο της κοινωνιολογίας του εγκλήματος, ή όπως συχνά αναφέρεται της *παρέκκλισης*, οι θεωρίες ετικέτας⁹ (*labeling theories*) μας παρέχουν σημαντικά εργαλεία για μια ουσιαστική ανάγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Οι ρόλοι που τείνουμε να αναλαμβάνουμε στη καθημερινή μας διάδραση, η αντίληψη του κοινωνικού είναι ως θεατρικό οικοδόμημα, διά στόματος Goffman,¹⁰ η κοινή εμπειρία στο επίκεντρο της κοινωνικής ανοχής απέναντι στην ιδιαιτερότητα και την ανομοιομορφία, είναι θεωρητικές κατασκευές που υπεισέρχονται έμμεσα στη θεσμική προσέγγιση.

Οι επιρροές, κατ' επέκταση, από τις κοινωνικές θεωρίες δράσης είναι ιδιαίτερα εμφανείς εδώ. Τα έργα, για παράδειγμα, των Kitsuse και Circourel¹¹ έδωσαν το έναυσμα για περαιτέρω προβληματισμούς πάνω στο ζήτημα ανάγνωσης και διαχείρισης των επίσημων στατιστικών δεδομένων. Εξάλλου, η πολεμική που εξαπέλυσε ο Circourel στο θετικιστικό

8. Βλ. Jupp V., 1989c, *Methods of criminological research*, London, Unwin Hyman, σ. 93.

9. Σημαντικότεροι εκφραστές είναι οι Tannenbaum (βλ. Tannenbaum F., 1938, *Crime and community*, NY, Columbia University Press), Becker (βλ. Becker H., 1963, *Outsiders: Studies in the Sociology of deviance*, NY, Free Press) και Katz (βλ. Katz J., 1988, *Seductions of crime: Moral and sensual attractions in doing evil*, NY, Basic).

10. Βλ. Goffman E., 1959, *The presentation of self in everyday life*, NY, Garden City, Doubleday, όπως, επίσης, και Goffman E., 1984, *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*, England, Penguin Books, Middlesex, όσον αφορά τις προκαταλήψεις με τις οποίες επενδύουμε τις καθημερινές μας σχέσεις και τις επιπτώσεις που αυτές επιφέρουν στη διαχείριση του άλλου.

11. Βλ. Kitsuse J.I., Circourel A.V., 1963, «A note on the use of official statistics», *Social Problems*, vol. II, no 2, σ. 131-139.

πρόγραμμα του Lazarsfeld,¹² υποδεικνύοντας ότι οι εννοιολογικές κατηγορίες των υποκειμένων έρευνας στο πλαίσιο της εμπειρικής έρευνας διέπονται και επηρεάζονται από τις αντίστοιχες του ερευνητή, απέδειξε ότι η αξιολογική ουδετερότητα της επιστήμης, κατά τη βεμπεριανή παράδοση, αποτελεί στην καλύτερη περίπτωση μια ουτοπία και στη χειρότερη μια ελιτιστική εσωτερικής κατανάλωσης πολιτική κατεύθυνση.

γ. Η ριζοσπαστική προσέγγιση

Η ιδιαιτερότητα της ριζοσπαστικής προσέγγισης έγκειται στο γεγονός ότι, ενώ υιοθετεί στοιχεία της προηγούμενης κατεύθυνσης, απολαμβάνει έναν αρκετά μαρξιστικό χαρακτήρα. Η μικροκοινωνιολογία συναντά μια ιστορική στρουκτουραλιστική προσέγγιση, όπου οι σχέσεις δομής και εξουσίας αναλύονται υπό το πρίσμα των ταξικών συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων. Τον πρώτο λόγο εδώ κατέχουν οι ιστορικές συνθήκες, αφού και σύμφωνα με το μαρξικό στοχασμό η κοινωνική πραγματικότητα, όπως τη βιώνουμε, είναι προϊόν σύνθεσης και σύγκρουσης δυνάμεων, οι οποίες και μέσα στα πλαίσια του πρώιμου αλλά και αναπτυγμένου καπιταλισμού παίρνουν τη μορφή της πάλης των τάξεων. Η παραπάνω βασική αρχή διέπει όλο το έργο του Μαρξ, αν και οι παραφωνίες από πλευράς των συνεχιστών του δεν λείπουν, ενώ μέσα στο θεωρητικό αυτό σχήμα εντοπίζεται και η μαρξική κοινωνιολογία περί ηθικής και αξιών.¹³

Βαρύνουσα σημασία έχει και ο ρόλος του κράτους, ο οποίος, κυρίως στα πλαίσια της μεταμαρξιστικής φιλολογίας, μετατρέπεται σε όργανο της ιθύνουσας τάξης. Η αξία του δικαίου, η αντίληψη του εγκλήματος και της εγκληματικότητας, η κοινωνική κατασκευή της έννοιας της θυματοποίησης και κατ' επέκταση το θεσμικό σύστημα που επικυρώνει και ενισχύει όλα τα παραπάνω, γίνονται αντιληπτά ως κατακτήσεις της άρχουσας τάξης, μέσω των οποίων διαχέεται η –κατά τη γκραμισιανή

12. Βλ. Lazarsfeld P.F., Rosenberg M., 1965, *The language of social research: A reader in the methodology of social research*, NY, The Free Press.

13. Κατά τον Μαρξ, οι ηθικές αξίες απολαμβάνουν ένα καθαρά κοινωνικό περιεχόμενο, η διαχείρισή τους κατέχει αποκλειστικά ένα ιστορικό περιβλήμα και διαθέτει ένα καθαρά ταξικό περιεχόμενο. Αναγωγές σε φυσικούς και αμετάβλητους νόμους εξοστρακίζονται στη σφαίρα των ιδεολογικών ψευδαισθήσεων (Collins, 1996). Μέσα από αυτό το πρίσμα μπορούμε να αντιληφθούμε το μαρξικό περιεχόμενο τόσο του δικαίου, όσο και του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, προκειμένου να εντάξουμε σε αυτό τη ριζοσπαστική προσέγγιση ανάγνωσης και διαχείρισης των επίσημων στατιστικών δεδομένων.

θεώρηση- ηγεμονία της, σε όλους τους τομείς της σύγχρονης ζωής. Έτσι, εξηγείται γιατί στις επίσημες στατιστικές υπερεκπροσωπούνται άτομα που ανήκουν στις χαμηλές κοινωνικοοικονομικές τάξεις, ενώ τα στοιχία εμφανίζονται ελλιπή όσον αφορά, για παράδειγμα, τα εγκλήματα του λευκού κολάρου.¹⁴

Αυτού του τύπου η στροφή στο χώρο της εγκληματολογίας έλαβε σάρκα και οστά με τη σύσταση της Νέας Εγκληματολογικής Σχολής, η οποία μετέπειτα θα μετονομαστεί σε Κριτική Εγκληματολογική Σχολή. Σημαντική θέση κατέχει εδώ το έργο του Young,¹⁵ ο οποίος όμως κατηγορήθηκε ότι προσέγγισε με ρομαντισμό το κοινωνικό φαινόμενο του εγκλήματος, αφού του απέδωσε επαναστατικές διαθέσεις. Κατ' αυτόν, η παραβατική συμπεριφορά μετατρέπεται σε αντιεξουσιαστικό εργαλείο στα χέρια των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων.

Εν κατακλείδι, η ριζοσπαστική προσέγγιση σε όρους κοινωνικής θεωρίας αφορά το συνδυασμό δομής και δράσης υπό το επιστέγασμα του μαρξικού θεωρητικού οικοδομήματος.

δ. Η ρεαλιστική προσέγγιση

Στο χώρο της φιλοσοφίας η ρεαλιστική προσέγγιση έρχεται να παρέμβει στη διαμάχη ανάμεσα στους δογματισμούς του θετικισμού και την αναρχία που εξέφρασε ως ανταπάντηση ο σχετικισμός. Οι επιστημονικές προτάσεις του Comte, του Durkheim, αλλά και των μεταγενέστερων δομολειτουργιστών, με κύριο εκπρόσωπο τον Parsons, γνώρισαν σφοδρή επίθεση από τους σχετικιστές, οι οποίοι, υποστηρίζοντας την πρωταρχικότητα και τη δύναμη του ατόμου να παρέμβει και κατ' επέκταση να επηρεάσει τα κοινωνικά γεγονότα, έκαναν λόγο για μια υποκειμενική συγκρότηση του κόσμου. Ξεκινώντας μια παράδοση από τον Khun,¹⁶ το έργο του οποίου κατέλυσε την πρωτοκαθεδρία του επιστημονικού λόγου ως απόλυτης και

14. Βλ. Jupp V., 1989c, *Methods of criminological research*, London, Unwin Hyman, σ. 99.

15. Βλ. Young J., 1977, *The politics of indiscrimination*, Middlesex Polytechnic, Mimeo, όπως και Young J., 1977, «Left Realism: The basics», στο MacLean B., Milovanovic D. (eds), *Thinking critically about crime*, Vancouver, Collective Press. Σχετικά με την παράδοση της Νέας Εγκληματολογίας, βλέπε, επίσης, Taylor I., Walton P., Young J. (eds), 1975, *Critical Criminology*, London, Routledge.

16. Βλ. Khun T., 1970, *The structure of scientific revolutions*, 2nd ed., Chicago, University of Chicago Press.

ανυπέρβλητης αλήθειας, μέχρι τον Feyerabend,¹⁷ ο κόσμος αποτελεί εξατομικευμένη εμπειρική κατασκευή, η οποία δομείται αποκλειστικά στη βάση της αφηρημένης υποκειμενικής σκέψης και εμπειρίας.

Την αντιπαράθεση αυτή έρχεται να εξομαλύνει η ρεαλιστική προσέγγιση, η οποία, κλίνοντας περισσότερο προς το θετικισμό, υποστήριξε ότι ναι μεν στις θεωρητικές επιστημονικές προτάσεις και υποθέσεις παρεισδύει, και μάλιστα έμμεσα, ο υποκειμενικός λόγος του επιστήμονα, παρόλα αυτά υφίστανται οι μέθοδοι εκείνες, οι οποίες θα μπορούσαν να αποδώσουν έγκυρα την εικόνα της αντικειμενικής πραγματικότητας. Εν ολίγοις, ενώ από τη μια αναγνωρίζουν και αποδέχονται το γεγονός ότι η επιστήμη, όταν καλείται να αποκωδικοποιήσει το κοινωνικό γίνεσθαι, δεν μπορεί παρά να ταλαντεύεται ανάμεσα σε υποκειμενικούς σκοπέλους και σε ιδεολογικά σχήματα, παρόλα αυτά, όμως, και σε καθαρά εμπειρικό ερευνητικό επίπεδο, υφίστανται οι μέθοδοι εκείνες επαλήθευσης και αξιολόγησης, οι οποίες θα επιτρέψουν την ουσιαστική χαρτογράφηση της πραγματικότητας. Πρόκειται, ίσως, για μια αναθεώρηση του θετικιστικού μοντέλου, η οποία, ενδεχομένως, και να της πρόσδιδε άλλου τύπου μακροβιότητα στο χώρο των κοινωνικών επιστημών.

Κατά τους οπαδούς της συγκεκριμένης παράδοσης, τα επίσημα στατιστικά δεδομένα όντως μπορούν να αποτυπώσουν κοινωνικές τάσεις και να αποτελέσουν ουσιαστικούς δείκτες της μεταβολής των κοινωνικών φαινομένων, όπως του εγκλήματος. Παρόλα αυτά, και σε αντίθεση με τους θετικιστές, αναγνωρίζουν ότι μεταξύ επιστημονικής εγκυρότητας και αξιοπιστίας υπάρχουν δύσβατα μονοπάτια, όπως ο *σκοτεινός αριθμός εγκληματικότητας*, τα οποία δεν μπορούν απλά να θεωρηθούν στατιστικά σφάλματα ή τεχνικές δυσκολίες. Προκειμένου να καλυφθεί το κενό αυτό που προαναφέραμε, το ενδιαφέρον τους στράφηκε σε συμπληρωματικές ερευνητικές μεθόδους, όπως οι στατιστικές της αστυνομίας, οι *έρευνες αυτοεξομολόγησης*¹⁸ (*self report studies*) ή οι έρευνες

17. Για τον Feyerabend, η επιστήμη και ο μύθος επί της ουσίας αλληλοεπικαλύπτονται, παρά αντιφάσκουν. Ο άκρατος ορθολογισμός και ο επιστημονικός δογματισμός, σε τελική ανάλυση, μπορούν να αποβούν καταστροφικοί και επιζήμιοι, ενώ στη βάση τους είναι εξωπραγματικοί, διότι τείνουν να προσεγγίζουν την εξέλιξη του ανθρώπινου πνεύματος, αλλά και την ατομική δράση με έναν εντελώς απλοϊκό, υπεραπλουστευμένο τρόπο, ο οποίος δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα (βλ. Feyerabend P. K., 1991, *Ενάντια στη μέθοδο: για μια αναρχική θεωρία της γνώσης*, Αθήνα, Σύγχρονα Θέματα).

18. Έρευνες αυτοεξομολόγησης συναντάμε τόσο στην Αμερική (βλ. Clarke and Tift, 1966, «Polygraph and interview validation of self-reported deviant behavior», *American*

θυματοποίησης¹⁹ (victims surveys). Εν ολίγοις, ο νέος προσανατολισμός είχε περισσότερο ποιοτικό χαρακτήρα προκειμένου να καλύψει τα τρωτά της αμιγούς ποσοτικής έρευνας.

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ – ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Η παραπάνω θεωρητική συζήτηση είναι ιδιαίτερα χρήσιμη, αφού θα μας δώσει τα εφόδια προκειμένου να προσεγγίσουμε κριτικά τα επίσημα ελληνικά στατιστικά δεδομένα για το έγκλημα στη χώρα. Η ανάγνωση, την οποία θα επιχειρήσουμε εδώ, αντιμετωπίζει τα προϊόντα του ποινικού συστήματος ως κοινωνικές κατασκευές διαποτισμένες από τα νοήματα και τις σχέσεις που παράγονται και διαιωνίζονται στους κόλπους της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Σκοπός μας είναι να εντοπίσουμε τις συνέχειες και ασυνέχειες κατά τη διαδικασία συγκέντρωσης των δεδομένων και αναπαράστασης του επιπέδου εγκληματικότητας, έτσι όπως φαίνεται να διατίθενται επίσημα στη χώρα μας. Έχοντας υπόψη μας ότι σε άλλες χώρες, όπως πολύ χαρακτηριστικά στην Αγγλία, τα επίσημα στατιστικά δεδομένα έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο μελέτης, θα χρησιμοποιήσουμε την εμπειρία τους προκειμένου να μελετήσουμε τα ελληνικά δεδομένα.

Η γνώση μας κατ' επέκταση για την εγκληματικότητα όσον αφορά πια την ελληνική πραγματικότητα, σε απόλυτα μεγέθη αλλά και περιπωσιολογικά, συνοδοιπορεί με τα στοιχεία εκείνα που καταγράφονται στα αντίστοιχα τεύχη της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος, διανύοντας μια περίοδο που εκτείνεται από τα προπολεμικά έτη – περίπου από το 1930 μέχρι και σήμερα. Καθόλη τη διάρκεια της περιόδου αυτής, η μέθοδος καταγραφής των πληροφοριών διαφοροποιείται, γεγονός που έχει αντίκτυπο και στη μεταγενέστερη εγκληματολογική ανάγνωσή τους. Ως κομβικά σημεία παρουσιάζονται: α) το έτος 1965, όπου η διάθεση των δεδομένων αρχίζει να εμφανίζει πιο συνοπτική μορφή και β) το έτος

Sociological Review, 31, σ. 516-523), όσο και στην Ευρώπη με πιο γνωστές τις έρευνες του Belson (βλ. Belson W. A., 1975, *Juvenile theft: The causal factors*, London, Harper and Row) και McDonald (βλ. McDonald L., 1969, *Social class and delinquency*, London, Faber and Faber).

19. Όσον αφορά τις έρευνες θυματοποίησης, βλέπε Von Hans H., 1948, *The criminal and his victim*, New Haven, Yale University Press, όπως και Karmen A., 1992, *Crime victims*, Pacific Grove, Brooks/Cole ή ακόμα Mendelsohn B., 1963, «The origin of the doctrine of victimology», *Excerpta Criminologica*, vol. 30, no 3.

1971, όπου υπεισέρχεται η *στατιστική των αδικημάτων* αλλάζοντας την εικόνα που έχουμε για το έγκλημα και τον εγκληματία.

Προτού, όμως, περάσουμε στα επιμέρους προβλήματα που εμφανίζονται κατά τη διαχείριση των επίσημων κρατικών δεδομένων, αξίζει να αναφερθούμε στην ίδια τη μεθοδολογία που ακολουθείται κατά τη διαδικασία συγκέντρωσης των στοιχείων αυτών. Κατά τα προπολεμικά χρόνια ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον *καταδικασθέντα*, στα *προσωπικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά* του, στην *επιβληθείσα ποινή* και, τέλος, στη μεταβλητή της *υποτροπής* – υπό το πρίσμα ίσως της κυριαρχίας της ιδεολογίας και πολιτικής φιλοσοφίας της *κοινωνικής άμυνας*. Η μέθοδος που επίσημα χρησιμοποιήθηκε –μέχρι και το έτος 1965– αφορά τον εγκληματία ως μονάδα μέτρησης, ενώ τα επιμέρους στοιχεία (*φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, επάγγελμα, μόρφωση, τόπος κατοικίας κ.τ.λ.*) συγκεντρώθηκαν βάσει του *ατομικού στατιστικού δελτίου* που συμπληρώνεται από τους γραμματείς των ποινικών δικαστηρίων (απλών και στρατιωτικών). Τουλάχιστον μέχρι το έτος 1965, ο εγκληματίας αντιμετωπίζεται περιπτωσιολογικά, δίνοντας τη δυνατότητα ακόμα και στον μη έμπειρο παρατηρητή να έχει μια ικανοποιητική εικόνα για την όποια εγκληματική δράση έλαβε χώρα αυτήν την περίοδο. Το *ατομικό στατιστικό δελτίο* συντάσσεται ακόμα και στις περιπτώσεις εγκληματικότητας ανηλίκων. Το παραπάνω δελτίο χωρίζεται σε τρία μέρη :

α) Το πρώτο μέρος αφορά τα *ατομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του δράστη*. Συγκεκριμένα καταγράφεται ο τόπος και χρόνος διάπραξης της αξιόποινης πράξης, η οικογενειακή και επαγγελματική κατάσταση του δράστη, τα στοιχεία της ταυτότητάς του, το μορφωτικό του επίπεδο, το μέγεθος οικισμού, το θρήσκευμα και το γεωγραφικό διαμέρισμα τέλεσης του αδικήματος.

β) Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στο *είδος της ποινής* που του απαγγέλθηκε καθώς και στη *μετατροπή ή αναστολή της ποινής*.

γ) Το τρίτο και τελευταίο μέρος καταγράφει την *ποινική κατάσταση* του κατηγορούμενου όσον αφορά την προγενέστερή του εγκληματική συμπεριφορά. Εδώ περιλαμβάνεται και η παράμετρος της *υποτροπής*, μια μεταβλητή που, ενώ προπολεμικά κατείχε πολύ σημαντική θέση στους αντίστοιχους στατιστικούς πίνακες, σταδιακά κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες υποχωρεί – και πάλι σε συνδυασμό με τη φιλοσοφία που διέπει κατά την περίοδο αυτή τις σχετικές ταξινομήσεις.

Τα *ατομικά και κοινωνικά στοιχεία* του *καταδικασθέντα* ή του *φερόμενου ως δράστη* στη βάση ενός αδικήματος, συνεισφέρουν καταλυτικά στη κατασκευή του *πορτρέτου του δράστη*. Η συγκρότηση της εικόνας του

εγκληματία με βάση τις προσωπικές συνισταμένες του, φαίνεται να ακολουθεί τα ίχνη της κλασικής εγκληματολογίας. Μένοντας πιστοί σε επαγωγικού τύπου προσεγγίσεις, επιχειρείται να συγκεντρωθούν τα επιμέρους αυτά χαρακτηριστικά προκειμένου να εντοπιστούν πια τα γενικά χαρακτηριστικά της εγκληματικής προσωπικότητας. Μάλιστα, στο τεύχος του 1960 της ΕΣΥΕ τονίζονται οι κατηγορίες εκείνες, οι οποίες παρουσιάζουν στατιστικά ιδιαίτερα μεγάλη εγκληματολογική αξία. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά, όπως επακριβώς έχει καταγραφεί στο αντίστοιχο τεύχος της ΕΣΥΕ, ότι κατά το έτος 1960 «η πλέον επιρρεπής προς το έγκλημα περίοδος της ζωής (αναλογία επί 100.000 ατόμων αυτής της ομάδας)» εμφανίζεται η ηλικία 30-39 χρόνων. Η εικόνα του δράστη φαίνεται να συντίθεται με έναν καθαρά επαγωγικό τρόπο, αφού, χάριν των προσωπικών δεδομένων που έχουν συγκεντρωθεί, ανιχνεύεται η περίοδος εκείνη ζωής του υποκειμένου η οποία δύναται να εμπεριέχει σοβαρά στοιχεία επικινδυνότητας.

Παρόλα αυτά, σημαντικό πρόβλημα, και ίσως σημάδι μιας ελλειμματικής προσέγγισης στη συλλογή των συναφών πληροφοριών, αποτελεί το γεγονός ότι στην περίπτωση διάπραξης κατά συρροήν αδικημάτων (κατά το ίδιο διάστημα και πιθανώς ταυτοχρόνως) στατιστικά καταγράφεται το αδίκημα που επέφερε τη βαρύτερη ποινή, ενώ οι όποιες συνοδευτικές παραβάσεις –ακόμα και όταν πρόκειται για κακούργημα– δεν περιλαμβάνονται. Κατά τον ίδιο τρόπο, καταγράφεται η *στερητική της ελευθερίας ποινή* χωρίς να γίνεται στους αντίστοιχους πίνακες αναφοράς σε οποιαδήποτε *χρηματική ποινή*.

Το γεγονός αυτό έχει τις εξής συνέπειες: α) Από τη στιγμή που υπολογίζεται μόνο το σοβαρότερο αδίκημα που έχει διαπραχθεί σε κάθε περίπτωση, αποσιωπώντας άλλα συγκριτικά μικρότερης σημασίας αδικήματα, στατιστικά λαμβάνει χώρα το γεγονός ότι υπερεκπροσωπούνται αδικήματα, όπως τα εγκλήματα βίας ή οι ανθρωποκτονίες έναντι άλλων. Μάλιστα, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η βαρύτητα ενός εγκλήματος δε σχετίζεται με παραμέτρους, όπως η ζημιά που προκάλεσε η πράξη στο εν λόγω θύμα, αλλά υπολογίζεται στη βάση της κύρωσης που επιφέρει σύμφωνα με τον ποινικό νόμο, δηλαδή, αξιολογείται στο πλαίσιο του ίδιου του επίσημου τιμωρητικού συστήματος.²⁰ Παρόλο που παρόμοιο σύστημα ακολουθείται και σε χώρες, όπως η Αγγλία,²¹ το ζήτημα αυτό

20. Βλ. Nettler G., 1978c, *Explaining crime*, New York, McGraw-Hill, σ. 59.

21. Βλ. Coleman C., Moynihan J., 1998, *Understanding crime data: haunted by the dark figure*, Buckingham-Philadelphia, Open University Press, σ. 27.

δεν αποτελεί ένα καθαρά τεχνικό πρόβλημα. Η εικόνα του εγκλήματος, όπως παρουσιάζεται μέσα από αυτά τα δεδομένα, εμφανίζεται διαστρεβλωμένη, δίνοντας έμφαση σε αδικήματα υψηλού κινδύνου. β) Το ζήτημα αυτό δεν έχει επιπτώσεις μόνο στα είδη των αδικημάτων που υπεραπασχολούν τη δικαστική στατιστική, αλλά επί της ουσίας προκαλεί προβλήματα και στην κατά αναλογία φύλου παραβατικότητα. Για παράδειγμα, βάσει των συγκεκριμένων στατιστικών δεδομένων σχηματίζεται και τίθεται προς σύγκριση η ανδρική και γυναικεία εγκληματικότητα.²² Από τη στιγμή που ένα άτομο ανεξαρτήτως φύλου διαπράττει σε μια μεμονωμένη περίπτωση μια σειρά από αδικήματα και καταγράφεται στατιστικά, εκείνο που επιφέρει τη βαρύτερη ποινή αποτελεί μία και μόνο στατιστική μονάδα, δηλαδή παρουσιάζεται στατιστικά μία και μόνο φορά. Αν όμως το ίδιο το άτομο διαπράξει σε ένα χρόνο παραπάνω από μία φορά το ίδιο αδίκημα, στατιστικά εμφανίζεται δύο φορές. Αυτό είναι ένα γεγονός που συσκοτίζει την ουσιαστική διαφοροποίηση μεταξύ ανδρικής και γυναικείας παραβατικότητας, αφού οι άνδρες εμφανίζονται περισσότερο *επιρρεπείς* στην κατ' εξακολούθηση παράβαση του νόμου συγκριτικά με τις γυναίκες.²³

Το πρόβλημα αυτό φαίνεται να επιλύεται τουλάχιστον μερικώς από το έτος 1971 μέχρι στις μέρες μας, όπου υπεισέρχεται η *Στατιστική των Αδικημάτων* συνοδευτικά της *Δικαστικής Στατιστικής*. Η *Στατιστική των Αδικημάτων* αφορά τα δεδομένα εκείνα, τα οποία συγκεντρώθηκαν από τις τοπικές αστυνομικές αρχές, στάλθηκαν στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και συγκεντρώθηκαν σε αναλυτικούς πίνακες. Ως αποτέλεσμα, ο

22. Η γυναικεία εγκληματικότητα, και γενικά η σύνδεση του φύλου με το έγκλημα και την παραβατική συμπεριφορά, άρχισε να αποτελεί ξεχωριστό αντικείμενο μελέτης από το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα και έπειτα. Η έξαρση των φεμινιστικών εγκληματολογικών θεωριών αλλά και η ανάπτυξη των λεγόμενων «gender studies» έστρεψαν το ενδιαφέρον των ερευνητών προς τη γυναικεία εγκληματικότητα. Μακριά από ανδροκρατούμενες κοινωνικές προσεγγίσεις του εγκλήματος, το φύλο αρχίζει πια να γίνεται αντιληπτό είτε ως κοινωνική κατασκευή διαποτισμένο από το εξουσιαστικό μοτίβο της ετεροφυλοφυλικής δομικής πια σχέσης, είτε ως ένα καινούργιο πεδίο έρευνας και στοχασμού, όπου η επισήμανσή του και μόνο ως θεωρητική αφηρησιά, φαίνεται να προϋποθέτει και να απαιτεί διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης αυτού. (Συνοπτικά, για τις φεμινιστικές εγκληματολογικές θεωρίες βλ. Walklate S., 1998, *Understanding Criminology*, Buckingham-Philadelphia, Open University Press, σχετικά με την κοινωνική παραγωγή του φύλου βλ. Μακρυνιώτη Δ. (επιμ.), 2004, *Τα όρια του σώματος*, Αθήνα, Νήσος).

23. Βλ. Coleman C., Moynihan J., 1998, *Understanding crime data: haunted by the dark figure*, Buckingham-Philadelphia, Open University Press, σ. 30.

δείκτης του *διαπραχθέντος αδικήματος* αφορά πια το *φερόμενο ως δράστη* και όχι αποκλειστικά τον *καταδικασθέντα*. Το ζήτημα, βέβαια, που προκύπτει κατ' αυτόν τον τρόπο, αφορά την εναρμόνιση και τη συσχέτιση των αντίστοιχων δεδομένων. Από τη στιγμή που το σύστημα καταγραφής της ποινικής δικαιοσύνης παρουσιάζει το κενό που μόλις αναφέραμε, δεν είναι λίγες εκείνες οι περιπτώσεις όπου υπάρχει δυσαναλογία ανάμεσα στον αριθμό και το είδος των *διαπραχθέντων αδικημάτων* και του συνόλου των *καταδικασθέντων*. Η περίοδος από το 1965 μέχρι σήμερα παρουσιάζει και μία επιπλέον ιδιαιτερότητα: Συγκριτικά με τα προγενέστερα χρόνια τα στατιστικά δεδομένα παρουσιάζονται σε μια πιο συνοπτική μορφή, έχουν πιο συγκεντρωτικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, μόνο οι πίνακες της *επιβληθείσας ποινής* παρουσιάζουν μεγαλύτερο βαθμό ανάλυσης και αυτό, όπως σημειώνεται στα αδικήματα εκείνα που παρουσιάζουν μεγαλύτερο εγκληματολογικό ενδιαφέρον. Μια τέτοια τακτική, όμως, όχι μόνο στερεί από τους μελλοντικούς ερευνητές πολύτιμες πληροφορίες, αλλά και συσκοτίζει και τη γενικότερη εικόνα της εγκληματικότητας, αφού καθιστά σχεδόν αδύνατη τη δυνατότητα αντίληψης των επιμέρους χαρακτηριστικών του εγκλήματος.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΙΣΗΜΑ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Λαμβάνοντας υπόψη μας το γεγονός ότι τόσο οι νόμοι και η διαδικασία της ποινικής δικαιοσύνης από τη μια, όσο και η καταγραφή του εγκλήματος από την άλλη, αποτελούν προϊόντα κοινωνικοπολιτικών διαδικασιών, το ποια αδικήματα παρουσιάζουν αυξημένο εγκληματολογικό ενδιαφέρον, σύμφωνα με τα παραπάνω, και ποια όχι τίθεται υπό αμφισβήτηση. Το ζήτημα, επομένως, στο οποίο τώρα θα στραφούμε, αφορά δυο βασικές συνιστώσες: Πρώτον, τη σύνδεση εγκληματολογίας και πολιτικής και δεύτερον, την πολιτικοποίηση του εγκλήματος. Οι δύο αυτοί άξονες εκ πρώτης όψεως μπορεί να φαίνονται ταυτόσημοι, η αλήθεια είναι, όμως, ότι τόσο εννοιολογικά όσο και επί του πρακτέου παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές. Η ξεχωριστή ανάλυσή τους μπορεί να μετατρέψει το κοινωνικό φαινόμενο του εγκλήματος, αλλά και τη διαχείριση των επίσημων στατιστικών δεδομένων σε καλειδοσκοπικές κοινωνικοπολιτικές έννοιες.

Η σχέση εγκληματολογίας και πολιτικού ακτιβισμού, η οποία φαίνεται ότι προέκυψε κυρίως με την ανάδυση μαρξιστικού και κριτικού τύπου εγκληματολογικών προσεγγίσεων, αναβίωσε προγενέστερες

φιλοσοφικές διαμάχες γύρω από το ζήτημα της αξιολογικής ουδετερότητας της επιστήμης. Το αίτημα για τη σύσταση ενός επιστημονικού λόγου με πολιτική δυναμική συχνά αποδίδεται στην παράδοση του θετικισμού και, κυρίως, στο φόβο που ήγειρε η θετικιστική εξίσωση ότι ο μη πολιτικοποιημένος λόγος –χρησιμοποιώντας τον όρο πολιτική όχι στενά συνδεδεμένο με πολιτικά συμφέροντα, αλλά υπό την έννοια της πολιτικής ευσυνειδησίας– συνεπάγεται επιστημονική εγκυρότητα.²⁴ Η αποστασιοποίηση αυτή θεωρήθηκε επίπλαστη, άρα δυνάμει επικίνδυνη. Οι συγκρούσεις, όμως, δεν αποφεύχθηκαν και, στο σημείο αυτό, αφού ο κίνδυνος ότι η κοινωνική έρευνα θα αποτελέσει όχημα για την προώθηση πολιτικών σκοπιμοτήτων εμφανίστηκε στο προσκήνιο.

Τα τελευταία χρόνια, όμως, η βιβλιογραφία και οι έρευνες γύρω από το ζήτημα της σύνδεσης πολιτικής και κοινωνικών επιστημών και κατ' επέκταση του πολιτικού προσανατολισμού της κοινωνικής γνώσης, είτε αφορά την κοινωνική θεωρία, είτε την εγκληματολογία, φαίνεται να κερδίζει έδαφος έναντι των θεωριών περί αξιολογικής ουδετερότητας. Συγκεκριμένα, και όσον αφορά τον κλάδο της εγκληματολογίας, η σύγχρονη επιχειρηματολογία αναφέρεται στις τρεις εκείνες διαστάσεις, οι οποίες αποδεικνύουν ότι τον επιστημονικό λόγο οφείλουμε να τον προσεγγίσουμε κριτικά, τοποθετώντας τον στις σύγχρονες αξιακές δομές, οι οποίες παράγουν και αναπαράγουν, είτε συναινετικά είτε συγκρουσιακά, ιδέες, θεωρητικούς προσανατολισμούς και αξίες. Εξάλλου, ο λόγος –κατά τη φιλοσοφική παράδοση τόσο του Derrida, του Φουκώ αλλά και των μεταγενέστερων Γάλλων μεταμοντέρνων φιλοσόφων όπως ο Ronald Barthes²⁵– από μόνος του είναι φορέας εξουσιαστικών σχέσεων, αποτελεί το απόσταγμα κοινωνικοπολιτικών σχέσεων και διαδράσεων.

Κατ' επέκταση, η εγκληματολογία και η πολιτική θεωρούνται ότι όχι μόνο συνυπάρχουν, αλλά, μάλιστα, μετατρέπονται σε συγκοινωνούντα δοχεία σκέψης και πράξης. Εξάλλου, υποστηρίζεται ότι όλες οι θεωρητικές προσεγγίσεις εμπεριέχουν μια πολιτική ρητορεία,²⁶ έχουν μια ρητορική δύναμη, αφού ασκούν άμεση ή έμμεση επιρροή. Τα πρώτα

24. Βλ. Noaks L., Wincup E., 2004, *Criminological research: Understanding qualitative methods*, London, Sage Publications, σ. 22.

25. Για περισσότερες πληροφορίες πάνω στο ζήτημα αυτό βλέπε ενδεικτικά Barthes R., 1976, *Mythologies*, Grafton, New edition, όπως και στο Foucault M., 1987, *Η αρχαιολογία της γνώσης*, 3η έκδ., Αθήνα, Εξάντας.

26. Βλ. Zedner L., Ashworth A., 2005, *The criminological foundations of penal policy: essays in honour of Roger Hood*, Oxford, Oxford University Press, σ. 35.

πολιτικά σπέρματα υφίστανται από τη στιγμή οριοθέτησης του υπό εξέταση θέματος, από τη στιγμή συγκεκριμενοποίησης των θεωρητικών προτάσεων, από τον τρόπο επιλογής διεξαγωγής της βιβλιογραφικής ή εφαρμοσμένης έρευνας. Ακόμα και η συλλογή των δεδομένων στο πλαίσιο μιας κοινωνικής έρευνας δεν αφορά μια στείρα τεχνική εργασία, αλλά από μόνη της αποτελεί μια πολιτική δραστηριότητα. Ο Hughes θα αναφέρει πολύ χαρακτηριστικά ότι η επιλογή των υποκειμένων έρευνας, από όπου και ο ερευνητής θα αντλήσει το πρωτογενές υλικό του, σχετίζεται περισσότερο με μια επιλογή πολιτικού –με την ευρύτερη έννοια– χαρακτήρα, παρά με αυστηρές μεθοδολογικές αρχές. Κατά τον ίδιο, η αύξουσα «παραγωγή» κοινωνικών μελετών με θέμα τις μειονότητες και γενικά τους κοινωνικά αδύναμους πληθυσμούς, έναντι μελετών που να διερευνούν ισχυρά κέντρα εξουσίας είναι ενδεικτικό μιας υποβόσκουσας πολιτικής κατεύθυνσης, στην οποία άμεσα ή έμμεσα υποτάσσεται η κοινωνική έρευνα.²⁷

Ο δεύτερος πυλώνας αφορά τη σύνδεση εγκληματολογίας και του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Ο ρόλος που καλείται να αναλάβει η εγκληματολογία την τοποθετεί –έστω και άτυπα– στο πλαίσιο του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, αφού, μέσω της φιλολογίας που παράγει, συμμετέχει στη λεγόμενη *κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος*, στη νομική πια οριοθέτηση της παραβατικής συμπεριφοράς. Σε ένα πρώτο επίπεδο ανάλυσης και με όρους καθαρά κονστρουκτιβιστικούς, η διαδικασία της εγκληματογένεσης²⁸ προκύπτει από την επιστήμη της εγκληματολογίας. Θεωρητικές προσεγγίσεις, έρευνες και θεωρητικές προτάσεις συντείνουν στην εννοιολόγηση του εγκλήματος και στη διαχείριση των επιμέρους στοιχείων του, συμμετέχοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην *κοινωνική κατασκευή της εγκληματικής συμπεριφοράς* και κατ' επέκταση στη χάραξη συγκεκριμένων πολιτικών πρακτικών.

Αν και πολύ συχνά γίνεται λόγος για την ποινική σκοπιά της εγκληματολογίας ως επιστημονικού κλάδου, οφείλουμε να αναφέρουμε, ότι οι νέες διεθνείς τάσεις αποτυπώνουν όχι απλά μια κοινωνικού χαρακτήρα εγκληματολογική προσέγγιση, αλλά ορθώνουν, μάλιστα, έναν ανατρεπτικό και πολλές φορές αντι-συστημικό λόγο. Εν αντιθέσει, δηλαδή, με

27. Βλ. Hughes G., 2000, «Understanding the politics of criminological research», στο Jupp V., Davies P., Francis P. (eds), *Doing criminological research*, London, Unwin Hyman.

28. Θεωρούμε ότι ένα έγκλημα *γεννιέται* από τη στιγμή που γίνεται αντιληπτό, που επισημαίνεται ως παράβαση του κοινωνικού συμβολαίου.

το ποινικό σύστημα ως σύστημα προστασίας της έννομης τάξης, προτείνονται κοινωνικά συστήματα όπου καταλύουν τέτοιους κοινωνικά παρεμβατικούς θεσμούς. Η εγκληματολογία αυτή τη φορά στρέφεται ενάντια σε ρυθμιστικά καταναγκαστικά κοινωνικοπολιτικά πρότυπα, επιχειρηματολογώντας υπέρ του λεγόμενου καταργητισμού²⁹ ολόκληρου του ποινικού συστήματος, αλλά και των παραλειπόμενων υπηρεσιών προστασίας των πολιτών.

Τέλος, και όσον αφορά τη σύνδεση εγκληματολογίας και πολιτικής, οι δύο αυτές σφαίρες θεωρούνται όψεις του ίδιου νομίσματος, αφού η εγκληματολογική γνώση και το παραγόμενο ερευνητικό υλικό γίνονται αντιληπτά ως θραύσματα ενός ολόκληρου δικτύου, ένα δίκτυο το οποίο περιλαμβάνει κοινωνικά ινστιτούτα, φορείς, ερευνητικά κέντρα και φυσικά τα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Στο πλαίσιο αυτής της ανάλυσης η εγκληματολογική σκέψη θεωρείται διαποτισμένη από αρχές και κατευθυντήριες γραμμές, οι οποίες αναπαράγονται και διαιωνίζονται μέσω των προαναφερθέντων θεσμικών υπο-συστημάτων. Επαναφέροντας προβληματισμούς που είχαν εκφραστεί ήδη από τη δεκαετία του 1960,³⁰ πολλοί μελετητές αναφέρουν ότι οι αρχές που διέπουν στις μέρες μας την κοινωνική έρευνα συμβαδίζουν με την πρόοδο και ανάπτυξη των πληροφοριακών τεχνολογιών και της ασφάλειας,³¹ που οι τελευταίες διατείνονται ότι μπορούν να επιφέρουν όσον αφορά τον κοινωνικό έλεγχο του εγκλήματος. Η τάση αυτή συνοδεύεται από νέες μεθόδους διερεύνησης της υποκειμενικότητας, είτε πρόκειται για τη χαρτογράφηση και αποκωδικοποίηση του DNA, είτε με τη βοήθεια φαρμακευτικών

29. Βασικοί εκπρόσωποι του ρεύματος του καταργητισμού (*abolishionism*) είναι οι Melossi (βλ. Melossi D., 1998, *The Sociology of punishment: socio-structural perspectives*, Aldershot, Ashgate) και Bergalli (βλ. για παράδειγμα Bergalli R., 1997, *Social control and political order: European perspectives at the end of the century*, London, Sage).

30. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Μαρκούζε, ο οποίος το 1964 κατήγγειλε την επικράτηση του άκρατου θετικισμού και την καταστροφή της κριτικής σκέψης. Στο «Μονοδιάστατο Άνθρωπο», συγκεκριμένα, αναφέρει ότι: «Ολοκληρωτισμός δεν είναι μόνο τρομοκρατικός πολιτικός ομοιομορφισμός αλλά και μη τρομοκρατικός οικονομικο-τεχνικός ομοιομορφισμός που λειτουργεί με τη χειραγώγηση των αναγκών στο όνομα ενός γενικού ψευδο-συμφέροντος» [Marcuse H., 1971, *Ο Μονοδιάστατος Άνθρωπος*, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 35].

31. Η ασφάλεια στις μέρες μας μετατρέπεται σε κομβικό σημείο διαλόγου ανάμεσα στην πολιτική ηγεσία και πολλές φορές την επιστημονική κοινότητα. Νέες πολιτικές που συμβάλλουν στη λεγόμενη πρόληψη του εγκλήματος, όπως οι κάμερες ασφαλείας, αλλά και τα πιο πρόσφατα μέτρα για τη λεγόμενη *πάταξη της τρομοκρατίας* στηρίζονται ακριβώς στο ιδεολογικό υπόβαθρο της ασφάλειας και στο φόβο του εγκλήματος.

προϊόντων για την αντιμετώπιση οποιωνδήποτε μορφών παθογένειας, ιδιαίτερα όταν η παθογένεια αυτή μπορεί να αποτελέσει γενεσιουργό παράγοντα για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς.³²

Η συζήτηση γύρω από το ζήτημα της σχέσης θεσμών και κοινωνικής έρευνας, και, συγκεκριμένα, η εμπλοκή του ακαδημαϊκού λόγου σε αυτήν, στρέφεται κατά κύριο λόγο στο ρόλο που τείνουν να αναλαμβάνουν στην σύγχρονη εποχή τα αντίστοιχα πανεπιστημιακά ιδρύματα και ερευνητικά κέντρα. Το ερώτημα, δηλαδή, που οφείλουμε να θέσουμε είναι κατά πόσο οι παραπάνω φορείς αποτελούν θερμοκοιτίδες κοινωνικής γνώσης απαλλαγμένες μερικώς ή ολικώς από επίσημες παρεμβατικές εξουσιαστικές πολιτικές ή, αντίθετα, αποτελούν δεξαμενές σκέψης, οι οποίες ενισχύουν άλλοτε συναινετικά και άλλοτε συγκρουσιακά μοντέλα πολιτικής δράσης.³³ Η μικροφυσική της εξουσίας σίγουρα είναι αδιαμφισβήτητη και υπαρκτή ακόμα και στον ακαδημαϊκό στίβο, ο δε βαθμός αντίδρασης ή έστω ανοχής απέναντι σε αυτήν θα πρέπει να μας προβληματίσει.

Από την άλλη πλευρά, ο όρος *πολιτικοποίηση του εγκλήματος* αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο το έγκλημα, και κατά κύριο λόγο η απεικόνιση αυτού στη βάση των ποσοτικών μετρήσεων, χρησιμοποιούνται στον επίσημο πολιτικό λόγο προκειμένου να επικυρώσουν ή να διαψεύσουν συγκεκριμένες πρακτικές. Η μία πλευρά του φαινομένου αυτού αφορά την κινδυνολογία που συναντάται συχνά, είτε από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας είτε από την επίσημη πολιτική ηγεσία, σχετικά με τις διαστάσεις που έχει λάβει η εγκληματικότητα και τις νέες προκλήσεις που τείνουν να αποτελούν απειλή σε παγκόσμια κλίμακα. Τα στατιστικά δεδομένα μετατρέπονται εδώ σε δεκανίκια για την *ενεργοποίηση* των πολιτών και την *αφύπνισή* τους, έναντι των δεινών εκείνων που φαίνεται ότι έχει επιφέρει η εποχή της παγκοσμιοποίησης. Οι λεγόμενες *θεωρίες του ρίσκου* δίνουν βαρύτητα σε τέτοιου είδους μεταβολές που φαίνεται να ακολουθούν την παγκοσμιοποιημένη τάξη πραγμάτων, ενώ τέτοιου είδους προσανατολισμοί συχνά ελλοχεύουν πίσω από τους γνωστούς *ηθικούς πανικούς* και τις *ηθικές σταυροφορίες*, που συνήθως αναζητούν ένα εξιλαστήριο θύμα για τον εξαγνισμό των κοινωνικών προβλημάτων και την εκτόνωση της ήδη υφιστάμενης κοινωνικής δυσφορίας. Ο Hall

32. Βλ. Zedner L., Ashworth A., 2005, *The criminological foundations of penal policy: essays in honour of Roger Hood*, Oxford, Oxford University Press, σ. 43.

33. Βλ. Hammersley M., 1995, *The politics of social research*, London, Sage Publications, σ. 103.

συγκεκριμένα θα τονίσει ότι η εκ των άνω δημιουργία κρίσεων αποτελεί πάγια τακτική των κυβερνήσεων σε περιόδους ορατών οικονομικών κρίσεων ή όταν ο εκάστοτε συσχετισμός δυνάμεων τείνει να διαταράσσει την κοινωνική ισορροπία.³⁴ Η λεγόμενη *μεταμοντέρνα* ή *μεταβιομηχανική κοινωνία* έχει επιβάλει νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος,³⁵ οι οποίες αυτή τη φορά αφορούν την αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς στο πλαίσιο του κοινοτικού ιδεώδους³⁶ –σε ένα καθαρά μικροπολιτικό επίπεδο– αλλά και τη μεταφορά της ευθύνης στο μεμονωμένο πολίτη, ο οποίος αυτή τη φορά καλείται όχι μόνο να αντιληφθεί τον κίνδυνο που σε καθημερινό επίπεδο διατρέχει, αλλά και να δράσει αποτελεσματικά.³⁷ Πολιτική διαχείριση της έννοιας του ρίσκου, εξατομίκευση της ευθύνης, διάδοση μιας διογκωμένης εικόνας του εγκληματικού φαινομένου, δαιμονοποίηση του παραβάτη, είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά που συνοδεύουν αυτήν την πτυχή της πολιτικοποίησης του εγκλήματος. Τα επίσημα στατιστικά στοιχεία λειτουργούν εδώ επικυρωτικά της όλης διαδικασίας.³⁸

Η δεύτερη διάσταση με την οποία θα ασχοληθούμε αφορά τη χρήση των επίσημων στατιστικών δεδομένων προκειμένου να επικυρωθούν προγενέστερες πολιτικές πρακτικές. Η διακύμανση του εγκληματικού φαινομένου και οι πτωτικές ή ανοδικές τάσεις που διαγράφονται σε επιμέρους αδικήματα επιδεικνύουν την αποτελεσματικότητα των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους, αλλά και τη λειτουργικότητα νέων νομοθεσιών και μέτρων πρόληψης του εγκλήματος. Οι νέες πολιτικές προτάσεις στηρίζονται στα επίσημα στατιστικά δεδομένα, αφού στη

34. Βλ. Hall S., 1978, *Policing the crisis: mugging, the state and law and order*, London, Macmillan.

35. Βλ. Maguire, 1997, «Crime statistics, the data explosion and its implications», [www.oup.com/uk/orc/bin/0199249377/ch11.pdf].

36. Εδώ εντάσσονται οι πολιτικές περί αντεγκληματικής πολιτικής αλλά και πρόληψης του εγκλήματος.

37. Για παράδειγμα, με την ενεργή συμβολή του σε τοπικούς οργανισμούς και φορείς που ασχολούνται με ανάλογα ζητήματα.

38. Σύμφωνα, μάλιστα, με μια έρευνα που διεξήγαγε ο Welch, ο ηθικός πανικός και η κινδυνολογία που επακολούθησαν μετά το τρομοκρατικό χτύπημα στην Αμερική κατά τη δεκαετία του 1990, αλλά και το πρόσφατο στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001, είχαν ως αποτέλεσμα τη θέσπιση ιδιαίτερα αυστηρών νόμων για την πάταξη της λαθρομετανάστευσης [Βλ., Welch M., 2003, «Ironies of social control and the criminalization of immigrants», *Crime, Law and Social Change*, vol. 39, no. 4, σ. 319-337 (σ.19)].

βάση αυτών είναι δυνατή η ανίχνευση των εγκληματικών εστιών εκείνων που απαιτούν την απερίσπαστη προσοχή των αρμόδιων φορέων.³⁹

Μελετώντας την ελληνική πραγματικότητα μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η ανάγνωση των επίσημων στατιστικών δεδομένων εις όφελος της πολιτικής ρητορείας αποτελεί μια πάγια τακτική. Τον Οκτώβρη του 2005 ο κ. Αγγελάκος, αρχηγός της Ελληνικής Αστυνομίας, τονίζοντας τα καθημερινά επιτεύγματα και τις επιτυχίες της εφαρμοσμένης αστυνομικής δράσης, την αποτελεσματικότητα των νέων μεθόδων ανίχνευσης και εξιχνίασης των εγκλημάτων, στη βάση πάντα καλά οργανωμένων αστυνομικών επιχειρήσεων, αναφέρει πολύ χαρακτηριστικά: *«Πέρυσι από το ίδιο βήμα είχα τονίσει ότι η νέα μεγάλη πρόκληση, το νέο μεγάλο στοίχημα, είναι η συλλογική ασφάλεια. Η ασφάλεια της κοινωνίας και των πολιτών. Φέτος μπορώ να πω με σιγουριά ότι κερδίζουμε καθημερινά το στοίχημα αυτό. Τα ποσοστά εγκληματικότητας στη χώρα μας κινούνται σε χαμηλά επίπεδα, σε σχέση με τις λοιπές χώρες της Ευρώπης, αλλά και διεθνώς»*. Τις παραπάνω αισιόδοξες προτάσεις του αρχηγού της αστυνομίας φαίνεται ότι έρχεται να επικυρώσει ο λόγος του κ. Βουλγαράκη, υπουργού Δημόσιας Τάξης, έτσι όπως κατατέθηκε στα Πρακτικά της Βουλής στις 21 Μαρτίου του 2006. Αναφερόμενος στα νέα προγράμματα πρόληψης και καταστολής του εγκληματικού φαινομένου –όπως ο αστυνομικός της γειτονιάς, οι ΟΠΚΕ (Ομάδες Πρόληψης και Καταστολής της Εγκληματικότητας), τα σχέδια αστυνομικών επιχειρήσεων με κωδικό όνομα Πόλις κ.τ.λ.– διευκρινίζει ότι, ενώ τα ποσοστά σε κάποιες κατηγορίες εγκλημάτων παρουσιάζουν τα τελευταία χρόνια μια μικρή ανοδική τάση, όπως για παράδειγμα οι απάτες και οι ληστείες, από την αξιολόγηση των στατιστικών στοιχείων της περιόδου 1991 έως 2005 *«δεν διαφαίνεται καμιά δραματική αύξηση της εγκληματικότητας τα τελευταία έτη. Η τάση είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί σταθεροποιητική και σε ορισμένα εγκλήματα πτωτική»*. Καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι τα στοιχεία αποδεικνύουν ότι ως ένα βαθμό έχει διαφυλαχθεί η πολυπόθητη κοινωνική ασφάλεια και, κατ' επέκταση, ότι η επίσημη πολιτική ηγεσία έχει φέρει εις πέρας με επιτυχία την αποστολή της σε αυτόν τον τομέα.

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι παρά το γεγονός ότι η συχνή έκκληση στα στατιστικά δεδομένα γίνεται για λόγους αξιοπιστίας

39. Θα πρέπει να τονίσουμε, όμως, στο σημείο αυτό ότι, όπως έχουμε ήδη επαναλάβει, το ποια αδικήματα θεωρούνται υψίστης σημασίας και ποια όχι είναι μια επιλογή, η οποία έχει ένα σαφές πολιτικό περιεχόμενο.

και εγκυρότητας του δημόσιου λόγου, ελάχιστες είναι οι πληροφορίες που έχουμε όσον αφορά τη διαδικασία συγκέντρωσης των ελληνικών εγκληματικών στοιχείων. Σκόπιμο είναι στο σημείο αυτό να αναφερθούμε αρχικά στο παράδειγμα της Αγγλίας, προκειμένου να προβούμε στη συνέχεια σε γόνιμες συγκρίσεις με την ελληνική πραγματικότητα:

Η μέθοδος συλλογής και καταγραφής δεδομένων στην Αγγλία και, κατ' επέκταση, η εικόνα του εγκλήματος φαίνεται ότι άλλαξε μετά το 1982, όπου και διεξάχθηκε για πρώτη φορά η εμπειρική έρευνα British Crime Survey.⁴⁰ Προσεγγίζοντας τα αγγλικά νοικοκυριά, άρχισαν να καταγράφονται, αλλά και σε τελική ανάλυση να δημοσιοποιούνται, τα λεγόμενα «ιδιωτικά εγκλήματα», τα οποία αφορούν όλες εκείνες τις κατηγορίες αδικημάτων που τα μεγέθη τους παρέμειναν ως τότε αδιευκρίνιστα, όπως για παράδειγμα η ενδοοικογενειακή βία αλλά και τα εγκλήματα του λευκού περιλαιμίου. Αυτού του τύπου η μεταβολή επέφερε μια ποιοτική αναδιάρθρωση των καταγεγραμμένων στοιχείων, αφού το ενδιαφέρον άρχισε να στρέφεται όχι μόνο στις ιδιαίτερες συνθήκες υπό τις οποίες τελέσθηκε μια αξιόποινη πράξη, αλλά και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του δράστη ή ακόμα και του είδους της βλάβης ή ζημιάς που βίωσαν τα θύματα. Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα η εικόνα και η αντίληψη για το δράστη, αλλά και για το έγκλημα, άλλαξε ριζικά οδηγώντας σε νέους ευρύτερα κοινωνικούς προβληματισμούς. Για παράδειγμα, κατά τις δεκαετίες του 1940 και 1950, για αδικήματα όπως η διάρρηξη έπαψαν να θεωρούνται αποκλειστικοί υπαίτιοι νέοι άνδρες χαμηλής κοινωνικοοικονομικής τάξης και συχνά πάσχοντες από ψυχολογικά νοσήματα. Έρευνες, όπως η British Crime Survey, απέδειξαν ότι το έγκλημα δεν είναι κοινωνικά προσωποποιημένο, δεν αφορά μόνο συγκεκριμένες κοινωνικές τάξεις, αλλά διαχέεται σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας. Στις μέρες μας, και λόγω του φαινομένου της πολιτικοποίησης του εγκλήματος, της απαίτησης για δημοσιοποίηση των επίσημων δεδομένων, αλλά και της ευρύτερης προτροπής για τη χάραξη αποτελεσματικότερης αντεγκληματικής πολιτικής που να εδράζεται σε αξιόπιστους δείκτες και μεγέθη, όπως τα στατιστικά στοιχεία, η μέθοδος καταγραφής των επίσημων αυτών δεδομένων φαίνεται να διέρχεται μια μεταβατική φάση, η δε προβληματική όσον αφορά τα επίσημα στατιστικά δεδομένα στράφηκε προς ένα είδος εκσυγχρονισμού της όλης διαδικασίας. Το αίτημα που

40. Βλ. Maguire, 1997, «Crime statistics, the data explosion and its implications», [www.oup.com/uk/orc/bin/0199249377/ch11.pdf].

προβάλλεται σχετίζεται αρχικά με την άμεση στρατολόγηση των νέων πληροφοριακών τεχνολογιών στην υπηρεσία της καταγραφής των εμπειρικών δεδομένων, προκειμένου κατ' αυτόν τον τρόπο να διευκολυνθεί η δημόσια πρόσβαση σε αυτά. Η μεγαλύτερη ακρίβεια ως προς τα χαρακτηριστικά της αξιόποινης πράξης και η ευρύτερη συνεργασία με φορείς, προκειμένου να επιτευχθεί η εγκυρότητα των συλλεγόμενων πληροφοριών, είναι μόνο μερικοί από τους στόχους που τέθηκαν, καθώς θεωρήθηκε ότι η υλοποίηση των παραπάνω θα διαφυλάξει και κυρίως θα επανξήσει την εγκυρότητα των επίσημων αγγλικών στατιστικών δεδομένων για το έγκλημα, επιτρέποντας την ασφαλή χρήση τους, όχι μόνο από τον όποιο ενδιαφερόμενο, αλλά και από την επίσημη πολιτική ηγεσία κατά τη χάραξη της επιδιωκόμενης αντεγκληματικής πολιτικής.⁴¹

Η κατάσταση στην Ελλάδα εμφανίζεται αρκετά διαφοροποιημένη. Η αποτύπωση των επίσημων στατιστικών δεδομένων διαχρονικά υποκύπτει σε διαφορετικές ταξινομήσεις, με αποτέλεσμα η συγκρισιμότητα να αποβαίνει μάταιη. Ενδεικτικά και για παράδειγμα, ενώ μέχρι και το 1965 η καταγραφή των επίσημων δεδομένων ήταν καθαρά περιπτωσιολογική, στα μετέπειτα χρόνια η εξειδίκευση φαίνεται να δίνει τη θέση της σε γενικευτικούς αναλυτικούς πίνακες, οι οποίοι συχνά μεταβάλλονται. Επιπλέον, δεν έχει ληφθεί καμία μέριμνα για την ενσωμάτωση πρωτογενούς υλικού και δεδομένων από εμπειρικές έρευνες, ενώ αυτό το ίδιο το ζήτημα συγκέντρωσης, καταγραφής και δημοσιοποίησης των επίσημων στατιστικών δεδομένων δεν έχει αποτελέσει μέχρι τις μέρες μας αντικείμενο συστηματικής μελέτης. Οι πληροφορίες που παρέχονται συμπυκνώνονται στο εισαγωγικό μέρος των τευχών της ΕΣΥΕ, συσκοτίζοντας μάλλον παρά ενδυναμώνοντας την εικόνα γύρω από το θέμα της καταγραφής των ελληνικών στατιστικών δεδομένων.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Το θέμα το οποίο επίμονα επανέρχεται είναι εκείνο της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος, στενά συνδεδεμένο με αναλύσεις για την πολιτικοποίηση του εγκλήματος. Η αξία του δικαίου συνάδει με ευρύτε-

41. Σύμφωνα με έκθεση του Home Office τον Ιούλιο του 2000 / *Review of crime statistics: A discussion document*.

ρες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές, αναδιαρθρώσεις του κοινωνικού ιστού, τις οποίες οφείλουμε περισσότερο να τις προσεγγίσουμε ερμηνευτικά αναζητώντας την *πυκνή περιγραφή*,⁴² παρά στα πλαίσια ενός διαλεκτικού συστήματος. Η ποινικοποίηση ή αποποινικοποίηση μορφών παραβατικής συμπεριφοράς, έτσι όπως μας αποκαλύπτεται από τα επίσημα στατιστικά δεδομένα, επηρεάζει την εικόνα που θα μπορούσαμε να έχουμε για το έγκλημα, εγείροντας προβληματισμούς σχετικά με την επίδραση που επιφέρει ο κυρίαρχος πολιτικός λόγος στο κοινωνικό εθιμοτυπικό.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του εγκλήματος της μοιχείας⁴³ το οποίο ως το 1982 περιλαμβανόταν στην κατηγορία *εγκλήματα περί τον γάμον και την οικογένεια*. Η μοιχεία αποτελεί κομβικό σημείο για την κατανόηση, και πιο συγκεκριμένα, για το *verstehen* τόσο της πολιτικής επίδρασης του δικαίου στην ανάγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας, όσο και για τη στατιστική καταγραφή της εγκληματικότητας. Εγκληματολογικά, το ενδιαφέρον που προσελκύει η αποποινικοποίηση της μοιχείας σχετίζεται με το γεγονός ότι πριν την αναθεώρηση των αντίστοιχων νόμων του οικογενειακού δικαίου, *φερόμενοι ως δράστες* εμφανίζονται στην συντριπτική τους πλειονότητα γυναίκες. Η μοιχεία αποτελούσε ένα από τα ελάχιστα εγκλήματα της *ορατής* γυναικείας εγκληματικότητας, ένα αδίκημα το οποίο συσχετιζόταν άμεσα με την κοινωνική θέση της γυναίκας, τους ηθικούς φραγμούς πάνω στους οποίους επικεντρωνόταν ο κοινωνικός της ρόλος, ένα αδίκημα του οποίου η στατιστική εικόνα επικύρωνε μια ολόκληρη ιστορική εποχή, θεμελιωνόταν σε πατριαρχικές εξουσιαστικές δομές παρουσιάζοντας ακόμα και το φαινόμενο της εγκληματικότητας από καθαρά ανδροκεντρική σκοπιά. Η κατακόρυφη πτώση της γυναικείας εγκληματικότητας σε αυτήν την κατηγορία αδικημάτων αποτελεί απτή απόδειξη πρώτον της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος και δεύτερον της αλυσιδωτής αντίδρασης που τίθεται σε λειτουργία όταν μεταβάλλεται εννοιολογικά το έγκλημα.

Από την ίδια οπτική μπορούμε να αναλύσουμε την ποινικοποίηση νέων παραβατικών πράξεων, όπως το πληροφορικό έγκλημα⁴⁴ ως απόρ-

42. Βλ. Geertz C., 2003, *Η ερμηνεία των πολιτισμών*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

43. Βλ. Τσίγκανου Ι., 2002, «Φύλο και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες: η περίπτωση της γυναικείας εγκληματικότητας στην Ελλάδα σήμερα», 2ο Διεθνές συνέδριο Κοινωνιολογίας με τίτλο «Μάθημα ελευθερίας», Θεσσαλονίκη, 8-10 Νοεμβρίου 2002, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

44. Εισαγωγικά για το πληροφορικό έγκλημα, βλέπε Λάζος Γ., 2001, *Πληροφορική και έγκλημα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.

ροια των ραγδαίων εξελίξεων που συνοδεύουν τη λεγόμενη μεταμοντέρνα εποχή. Οι νέες υλικοτεχνικές συνθήκες που άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους ήδη από τη δεκαετία του 1980, οι εξατομικευμένες μορφές παραγωγής, η διάχυση ανθρώπων, προϊόντων αλλά και ιδεών δίχως χωροχρονικούς περιορισμούς και φραγμούς, έχτισαν τα θεμέλια για την εννοιολόγηση μιας νέας μορφής εγκληματικότητας, εκείνης του πληροφορικού εγκλήματος.⁴⁵ Στατιστικά, το πληροφορικό έγκλημα αλλάζει την εικόνα της εγκληματικότητας, αφού οπτικοποιεί το νέο προσανατολισμό του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, ενώ ταυτόχρονα εγείρει άλλου τύπου ερωτήματα για την κατανόηση του φαινομένου της εγκληματικότητας.

Όσον αφορά, όμως, την εγκληματολογική ποσοτική έρευνα επί του πρακτέου, το όλο ζήτημα παίρνει άλλες και ίσως σοβαρότερες διαστάσεις. Η απεικόνιση της εγκληματικότητας με ποσοτικούς δείκτες θέτει ζητήματα συγκρισιμότητας και αξιοπιστίας, ιδιαίτερα στο πεδίο της συγκριτικής εγκληματολογίας, με απώτερο σκοπό την εξαγωγή διαχειριστικών επιστημονικών συμπερασμάτων. Δηλαδή, σε αντίθεση με το θετικιστικό εγκληματολογικό παράδειγμα, η διαχείριση των επίσημων στατιστικών δεδομένων δεν θα πρέπει να λειτουργεί αυταπόδεικτα ως προς το επίπεδο εγκληματικότητας σε μια χώρα, ιδιαίτερα μάλιστα συγκριτικά με άλλες χώρες. Όσον αφορά τη συγκριτική εγκληματολογία, κάθε προσπάθεια θα πρέπει σε ένα πρώτο επίπεδο να περιλαμβάνει τη γνώση ότι τα διαφορετικά ποινικά και νομικά μοντέλα σηματοδοτούν διαφορε-

45. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει να παρακολουθήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η δαιμονοποίηση ή ιεροποίηση του λεγόμενου *hacking* ακολουθεί τις εξελίξεις και τη διάδοση του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Μετά τα πρώτα χρόνια εμφάνισης των προσωπικών υπολογιστών κατά τη δεκαετία του 1960 και τη μετέπειτα διάδοση της πληροφορικής τεχνολογίας στα νοικοκυριά, η γενικευμένη ανησυχία που άρχισε να εκφράζεται για τις νέες αυτές εξελίξεις οδήγησαν τόσο στην άρθρωση των πρώτων θεωρητικών διαξιφισμών [έχουμε την αντιπαράθεση τεχνοφοβικών προσεγγίσεων (βλ. για παράδειγμα, Clifford S., 1995, *Silicon snake oil: second thoughts on the information highway*, New York, Doubleday) και τεχνοφιλικών τάσεων (βλ. για παράδειγμα, Δερτούζος Μ. Α., 1998, *Τι μέλλει γενέσθαι: πώς ο νέος κόσμος της πληροφορίας θ' αλλάξει τη ζωή μας*, Αθήνα, Νέα Σύνορα), όσο και στην απεικόνιση του hacker ως επικίνδυνου απόμου με τρομοκρατικές διαθέσεις. Αντίθετα, κατά τη δεκαετία του 1990 όπου η παγκόσμια κοινωνία έχει προσαρμοστεί σε ένα βαθμό στην πληροφορική νοοτροπία, ο hacker απο-δαιμονοποιείται εν μέρει, αφού αρχίζει να προβάλλονται τα δύο πρόσωπα του Κάιν, ο καλός και ο κακός hacker. Ο καλός, εργασιακά αξιοποιήσιμος, και ο κακός, εκείνος που παραβιάζει τον κώδικα δεοντολογίας και εμφανίζεται ανυπότακτος, άρα και εν δυνάμει επικίνδυνος (βλ. Hollinger R.C., 1997, *Crime, deviance and the computers*, England, Dartmouth, Aldershot Hants).

τικά επίπεδα κοινωνικής ανοχής απέναντι στο έγκλημα και τον εγκληματία, τα οποία και αντικατοπτρίζονται στα επίσημα δεδομένα. Για το λόγο αυτόν, η σύγκριση της εγκληματικότητας μεταξύ χωρών θα πρέπει να γίνεται με άξονα την αντίληψη ότι οι νόμοι, που αποτελούν και την κυρίαρχη ταξινομητική βάση των αδικημάτων, αποτελούν προϊόντα πολύπλοκων πολιτισμικών κοινωνικών και πολιτικών διαδικασιών και δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται μονοδιάστατα⁴⁶ (Maguire, 1997) ενώ οι πολιτισμικοί και κοινωνικοί ορισμοί που τους συναποτελούν δεν θα πρέπει να παραγνωρίζονται και να αγνοούνται.

Ο «ΣΚΟΤΕΙΝΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ» ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Βασικό πρόβλημα στην εγκληματολογική έρευνα, ένα εγγενές στοιχείο του εγκληματολογικού στοχασμού, συνιστά ο λεγόμενος «σκοτεινός αριθμός» του εγκλήματος. Πρόκειται για μια παράμετρο που στοιχειώνει τη γνώση μας για το έγκλημα και αποκρύπτει ένα αρκετά σημαντικό τμήμα της παραβατικής και εγκληματικής συμπεριφοράς. Ο όρος αυτός αναφέρεται στο πλήθος εκείνο των εγκλημάτων που είτε αποσιωπήθηκαν, για προσωπικούς, ηθικούς ή και για ευρύτερα κοινωνικούς λόγους, δεν καταγγέλθηκαν –χαρακτηριστική περίπτωση είναι εκείνη του βιασμού, ένα έγκλημα όπου ο σκοτεινός αριθμός εγκληματικότητας φαίνεται να είναι ιδιαίτερα μεγάλος– είτε αφορούν ανεξιχνίαστες υποθέσεις. Ενώ αρχικά η παράμετρος αυτή παρέμενε απλή υπόθεση εργασίας, θεωρώντας αυθαίρετα ότι οι περιπτώσεις που περιλαμβάνονταν στον «σκοτεινό αριθμό» εναρμονίζονταν πλήρως με τα χαρακτηριστικά των ήδη καταγεγραμμένων αδικημάτων και δραστών, έχει πλέον αναγνωριστεί το μέγεθος του προβλήματος, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε ερευνητικό επίπεδο.

Αν και ο σκοτεινός αριθμός της εγκληματικότητας⁴⁷ εμφανίστηκε στο προσκήνιο της εγκληματολογικής έρευνας ήδη από την εποχή του Merton, στις μελέτες του περί ανομίας, οι ιστορικές συνθήκες και το κυρίαρχο τότε δόγμα της εποχής που παρέμενε εγκλωβισμένο στο θετι-

46. Βλ. Maguire M., 1997, «Crime statistics, patterns and trends: changing perceptions and their implications», στο *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford, Clarendon Press.

47. Για περισσότερες πληροφορίες, βλέπε Coleman C., Moynihan J., 1996, *Understanding crime data: Haunted by the dark figure*, Buckingham, Open University Press, όπως και Pilkington A., 1995, «Measuring crime», *Sociology Review*, σ. 15-18 ή ακόμα Mosher C. J., Miethe T. D., Phillips D. M., 2002, *The mismeasure of crime*, London-New Delhi, Sage Publications.

κιστικό παράδειγμα του Durkheim, δεν επέτρεπαν την παραπέρα μελέτη και διερευνήσή του. Η μετέπειτα αναγνώριση της ύπαρξής του ως ορατού προβλήματος στη γνώση μας για το έγκλημα από τον Manounrier –αλλά και μεταγενέστερα από τη φεμινιστική και κυρίως κριτική εγκληματολογική σχολή– επισήμανε το πέρασμα από τον παραβάτη/εγκληματία ως *παθογόνο προσωπικότητα*, στο έγκλημα ως *πράξη*. Το θεωρητικό αυτό άλμα δεν είναι κατά κανένα τρόπο ελαχίστης σημασίας, αφού η διάρρηξη του κοινωνικού συμβολαίου και η παράβαση των κοινωνικών κανόνων απομακρύνθηκε από τα στεγανά της *προβληματικής προσωπικότητας*, ενώ άρχισαν να αναζητώνται οι συνθήκες εκείνες οι οποίες μπορεί να ενεργοποιήσουν ή να καλλιεργήσουν παραβατικές μορφές συμπεριφοράς. Το δεύτερο σημαντικό στοιχείο αυτής της αλλαγής πλεύσης αναφέρεται στα εγκλήματα που διαπράττονται *εν κρυπτώ* και τα οποία η ερευνητική ματιά δεν μπορεί να προσεγγίσει ή να αντιληφθεί. Έτσι, η γυναικεία εγκληματικότητα, τα αδικήματα *«περί τον γάμον και την οικογένεια»*, τα εγκλήματα του *λευκού κολάρου* αλλά και άλλα, όπως ο *βιασμός* και η *σεξουαλική παρενόχληση*, που περιλαμβάνονταν στον *σκοτεινό αριθμό* εγκληματικότητας, άρχισαν να εμφανίζονται στο προσκήνιο.

Οι αλλαγές αυτές είχαν ως κύριο αποτέλεσμα την *απο-προσωποποίηση του εγκλήματος*, αφού έγινε δεκτό το γεγονός ότι η εγκληματικότητα ως κοινωνικό φαινόμενο υφίσταται υπό διάφορες μορφές σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Αιτιοκρατικά, η επεξήγηση του φαινομένου αυτού μπορεί να αποδοθεί σε κοινωνικούς παράγοντες. Στατιστικά και σε καθαρά ερευνητικό επίπεδο, οι παραπάνω μεταβολές ανασυγκροτούν την αντίληψή μας γύρω από την παραβατική συμπεριφορά. Η διερεύνηση του *σκοτεινού αριθμού* της εγκληματικότητας, όπως χαρακτηριστικά έχει αναφερθεί από πολλούς μελετητές, έθεσε υπό αμφισβήτηση παραδεδωγμένες αντιλήψεις γύρω από τις οποίες γινόταν αντιληπτή η έννοια του εγκλήματος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Οι έννοιες του εγκλήματος και της παράβασης των κανόνων δικαίου δεν αφορούν μονοδιάστατες στατικές ερμηνείες. Η απόσπαση του κοινωνικού και πολιτικού λόγου από την πραγματεύση του εγκληματικού φαινομένου συνεπάγεται τεχνοκρατισμό, υποτάσσοντας βίαια την εγκληματολογική σκέψη και έρευνα σε λειτουργικά πρότυπα. Η πολιτικοποίηση και κοινωνική κατασκευή του εγκλήματος, η σύνδεση εγκληματολογίας και πολιτικής αποτελούν στοχασμούς που δεν μπορούμε να προσπερά-

σουμε. Ένας τέτοιος θεωρητικός ελιγμός, ακόμα και αν είναι εσκεμμένος, επιδρά καταλυτικά σε όλα τα επίπεδα της επιστημονικής ανάλυσης από τον τρόπο με τον οποίο θα ορίσουμε τον εγκληματία ως και τον τρόπο με τον οποίο θα προσεγγίσουμε τα επίσημα στατιστικά δεδομένα.

Λαμβάνοντας τα παραπάνω υπόψη μας, μπορούμε να διαχειριστούμε κριτικά το πρόβλημα των πηγών. Τα παραπάνω φίλτρα οπτικοποιούν τις συνέχειες και ασυνέχειες που υφίστανται κατά τη διάρκεια της συλλογής των επίσημων στατιστικών δεδομένων, κάνουν ορατά τα σημεία εκείνα στα οποία παρεμβαίνουν διακριτικά έξωθεν κοινωνικοπολιτικές παρεμβάσεις, επιτρέποντάς μας τελικά να αποκτήσουμε μια ουσιαστική εικόνα του κοινωνικού φαινομένου του εγκλήματος. Οι μεταβολές και ταλαντεύσεις που παρατηρούνται, τόσο όσον αφορά την ελληνική πραγματικότητα, όσο και την περίπτωση της Αγγλίας, το παράδειγμα της οποίας χρησιμοποιήσαμε για πρακτικούς κυρίως λόγους, είναι ενδεικτικές του γεγονότος ότι η νοοτροπία που κρύβεται πίσω από ένα κρατικό προγραμματισμό συλλογής δεδομένων πολλές φορές δεν συνάδει με τους σκοπούς και την ιδεολογία της επιστήμης. Για το λόγο αυτό θα πρέπει ο εκάστοτε ερευνητής να απευθύνεται σε συμπληρωματικές πηγές δεδομένων, όπως οι ποιοτικές έρευνες, οι εθνογραφικές μελέτες, η ιστορία των πηγών, κ.λπ. Κατ' αυτόν τον τρόπο τα ποσοτικά δεδομένα μπορούν όντως να λειτουργήσουν επιβοηθητικά για τη συγκρότηση ενός πληρέστερου μοντέλου κατανόησης του εγκλήματος και του εγκληματία.

Το παρόν άρθρο ως αποτέλεσμα της προσπάθειας που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια του προγράμματος «Κόμβος Δευτερογενούς Επεξεργασίας: θεματική βάση Κοινωνική Συνοχή-Ανοχή- Εγκληματικότητα», είχε ως στόχο την πραγμάτευση των αλληλένδετων ζητημάτων της γνώσης των επίσημων στατιστικών δεδομένων και της γνώσης μας πάνω στο έγκλημα. Η τριβή με το διαδικαστικό τμήμα της καταγραφής των επίσημων στοιχείων είχε ως αποτέλεσμα την ανάδυση ερωτημάτων όσον αφορά το φαινόμενο του εγκλήματος, ερωτήματα στα οποία θεωρούμε ότι η παρούσα προσπάθεια αποτελεί απλά το πρώτο βήμα προς τη διερεύνησή τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Geertz C., 2003, *Η ερμηνεία των πολιτισμών*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια.
- Δεγρουζος Μ. Α., 1998, *Τι μέλλει γενέσθαι: πώς ο νέος κόσμος της πληροφορίας θ' αλλάξει τη ζωή μας*, Αθήνα, Νέα Σύνορα.
- Durkheim E., 198-;, *Κοινωνικές αιτίες της αυτοκτονίας*, Αθήνα, Αναγνωστίδης.
- Durkheim E., 1978, *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*, Αθήνα, Gutenberg.
- Λάζος Γ., 2001, *Πληροφορική και έγκλημα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μακρυνιώτη Δ. (επιμ.), 2004, *Τα όρια του σώματος*, Αθήνα, Νήσος.
- Marcuse H., 1971, *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Mills C.W., 1974, *Η κοινωνιολογική φαντασία*, Αθήνα, Ολκός.
- Τσίγκανου Ι., 2002, «Φύλο και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες: η περίπτωση της γυναικείας εγκληματικότητας στην Ελλάδα σήμερα», 2^ο Διεθνές συνέδριο Κοινωνιολογίας με τίτλο «Μάθημα ελευθερίας», Θεσσαλονίκη, 8-10 Νοεμβρίου 2002 - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Feyerabend P.K., 1991, *Ενάντια στη μέθοδο: Για μια αναρχική θεωρία της γνώσης*, Αθήνα, Σύγχρονα Θέματα.
- Foucault M., 1987, *Η αρχαιολογία της γνώσης* (3^η έκδ.), Αθήνα, Εξάντας.

Ξενόγλωσση

- Barthes R., 1976, *Mythologies*, Grafton, New edition.
- Becker H., 1963, *Outsiders: Studies in the Sociology of deviance*, NY, Free Press.
- Belson W.A., 1975, *Juvenile theft: The causal factors*, London, Harper and Row.
- Bergalli R., 1997, *Social control and political order: European perspectives at the end of the century*, London, Sage.
- Clark, Tift, 1966, «Polygraph and interview validation of self-reported deviant behaviour», *American Sociological Review*, no 31, σ. 516-523.
- Clifford S., 1995, *Silicon snake oil: second thoughts on the information highway*, New York, Doubleday.
- Colleman C., Moynihan J., 1998, *Understanding crime data: haunted by the dark figure*, Buckingham-Philadelphia, Open University Press.
- Collins H., 1996, *Marxism and law*, Oxford, Oxford University Press.
- Goffman E., 1959, *The presentation of self in everyday life*, NY, Doubleday, Garden City.
- Goffman E., 1984, *Stigma: notes on the management of spoiled identity*, England, Harmondsworth, Middlesex, Penguin Books.
- Hall S., 1978, *Policing the crisis: mugging, the state and law and order*, London, Macmillan.
- Hammersley M., 1995, *The politics of social research*, London, Sage Publications.
- Hester S., Eglin P., 1996, *A sociology of crime*, London, Routledge.
- Hollinger R.C., 1997, *Crime, deviance and the computers*, England, Dartmouth, Aldershot Hants.
- Hughes G., 2000, «Understanding the politics of criminological research», στο Jupp V., Davies P., Francis P. (eds.), *Doing criminological research*, London, Sage Publications.
- Jupp V., 1989c, *Methods of criminological research*, London, Unwin Hyman.
- Karmen A., 1992, *Crime victims*, Pacific Grove, Brooks, Cole.
- Katz J., 1988, *Solutions of crime: moral and sensual attractions in doing evil*, NY, Basic.

- Khun T., 1970, *The structure of scientific revolutions* (2nd ed.), Chicago, University of Chicago Press.
- Kitsuse J.I., Circurel A.V., 1963, «A note on the use of official statistics», *Social Problems*, vol. II, no 2, σ. 131-139.
- Lazarsfeld P.F., Rosenberg M., 1965, *The language of social research: A reader in the methodology of social research*, NY, The Free Press.
- Maguire M., 1997, «Crime statistics, patterns and trends: changing perceptions and their implications», στο *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford, Clarendon Press.
- Maguire M., 1997, «Crime statistics, the data explosion and its implications», [www.oup.com/uk/orc/bin/0199249377/ch11.pdf]
- Matza D., 1969, *Becoming deviant*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall.
- McDonald L., 1969, *Social class and delinquency*, London, Faber and Faber.
- Melossi D., 1998, *The sociology of punishment: socio-structural perspectives*, Aldershot, Ashgate.
- Mendelsohn B., 1963, «The origin of the doctrine of victimology», *Excerpta Criminologica*, 3,30.
- Merton R., 1968, *Social theory and social structure*, New York, Free Press.
- Mosher C.J., Miethe T.D., Phillips D.M., 2002, *The mismeasure of crime*, London-New Delhi, Sage Publications.
- Nettler G., 1978c, *Explaining crime*, New York, McGraw-Hill.
- Noaks L., Wincup E., 2004, *Criminological research: Understanding qualitative methods*, London, Sage Publications.
- Pilkington A., 1995, «Measuring crime», *Sociology Review*, σ. 15-18.
- Shutherland E., 1939, *Principles of Criminology*, USA, J. Lippincott.
- Tannenbaum F., 1938, *Crime and community*, NY, Columbia University Press.
- Taylor I., Walton P., Young L. (eds), 1975, *Critical Criminology*, London, Routledge.
- Von Hans H., 1948, *The criminal and his victim*, New Haven, Yale University Press.
- Walklate S., 1998, *Understanding Criminology*, Buckingham-Philadelphia, Open University Press.
- Welch M., 2003, «Ironies of social control and the criminalization of immigrants», *Crime, Law and Social Change*, no 39, σ. 319-337.
- Wilson J.Q., Hernstein R.J., 1986, *Crime and human nature*, New York, Simon and Schuster.
- Young J., 1977, «Left realism: The basics», στο McLean B., Milovanovic D. (eds), *Thinking critically about crime*, Vancouver, Collective Press.
- Young J., 1977, *The politics of indiscrimination*, Middlesex Polytechnic, Mineo.
- Zedner L., Ashworth A., 2005, *The criminological foundations of penal policy: essays in honour of Roger Hood*, Oxford, Oxford University Press.